**અસ્વીકરણ:** સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

**DISCLAIMER:** The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========

મેસર્સ જય વી રાઇસ એન્ડ જનરલ મિલ્સ

વિરુદ્ધ

હરિયાણા રાજ્ય અને અન્યો

(સિવિલ અપીલ નં. ૮૨૩૬/૨૦૧૦)

૨૩ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૦

**[ન્યાયમૂર્તિ ડૉ. મુકુંદકમ શર્મા અને ન્યાયમૂર્તિ અનિલ આર. દવે]**

*કર/કરવેરા: અયોગ્ય સમૃદ્ધિ – ચોખાનો પુરવઠો – કરદાતા–સપ્લાયરને વેચાણવેરાની ચુકવણીમાંથી મુક્તિ આપવામાં આવી – ચોખાનો પુરવઠો પૂરો પાડતી વખતે, કરદાતાએ ખરીદવેરો વસૂલ્યો – કરદાતા દ્વારા ખરીદવેરો પોતાની પાસે રાખવો – સ્વીકાર્યતા – ઠેરવેલ કે: આ રીતે વસૂલવામાં આવેલ કર સરકારી તિજોરીમાં જમા કરાવવો જરૂરી છે – આવા ખરીદવેરાને પોતાની પાસે રાખવો એ*

*અયોગ્ય સમૃદ્ધિ ગણાશે જે સ્વીકાર્ય નથી – હરિયાણા સેલ્સ ટેક્સ રુલ્સ, ૧૯૭૫ – રુલ ૨૮એ – તારીખ ૧૭.૧૦.૧૯૯૬ નું હરિયાણા સરકારનું જાહેરનામું – હરિયાણા રાઇસ પ્રોક્યોરમેન્ટ લેવી ઓર્ડર, ૧૯૮૫ – ખંડ ૨(૧); અનુસૂચિ ૩, નોંધ (૧) – હરિયાણા જનરલ સેલ્સ ટેક્સ એક્ટ, ૧૯૭૩.*

**કરદાતા–કંપનીઓ ડાંગરની ખરીદી કરવાના અને તેમાંથી ચોખાનું ઉત્પાદન કરવાના વ્યવસાયમાં રોકાયેલી હતી. તેઓ હરિયાણા જનરલ સેલ્સ ટેક્સ એક્ટ, ૧૯૭૩ હેઠળ નોંધાયેલી હતી અને તેમને તારીખ ૩.૧૦.૧૯૯૫ થી અમલમાં આવે તે રીતે સાત વર્ષના સમયગાળા માટે હરિયાણા જનરલ સેલ્સ ટેક્સ રુલ્સ, ૧૯૭૫ ના રુલ ૨૮એ હેઠળ વેચાણવેરાની ચુકવણીમાંથી મુક્તિ આપવામાં આવી હતી. તારીખ ૧૭.૧૦.૧૯૯૬ના હરિયાણા સરકારના જાહેરનામા દ્વારા, હરિયાણા રાઇસ પ્રોક્યોરમેન્ટ લેવી ઓર્ડર, ૧૯૮૫ ની અનુસૂચિ ૩ માં સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો. સદર સુધારાની રૂએ, અપીલકર્તાઓએ ડિસ્ટ્રિક્ટ ફૂડ એન્ડ સપ્લાયઝ કંટ્રોલર (ડીએફએસસી) ને ચોખાનો પુરવઠો પૂરો પાડતી વખતે ખરીદવેરા સહિતની ચોખાની કિંમત મેળવી હતી. આકારણી સત્તાધિકારીએ વર્ષ ૧૯૯૬–૯૭ માટેની આકારણી પૂર્ણ કરી હતી. તેમ કરતી વખતે, કરદાતાને મુક્તિ આપવામાં આવી હોવાથી કોઈ ખરીદવેરો લાદવામાં આવ્યો ન હતો, પરંતુ આકારણી હુકમમાં એવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે તેઓએ પ્રાપ્તિ કિંમતના ભાગરૂપે ડીએફએસસી પાસેથી ડાંગર પર ખરીદવેરો વસૂલ્યો હોવાથી, તેઓએ આ રીતે વસૂલેલો કર સરકારી તિજોરીમાં જમા કરાવવો જરૂરી હતો. આકારણીના હુકમને પ્રથમ અપીલ સત્તાધિકારી અને**

ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા માન્ય રાખવામાં આવ્યો હતો. કરદાતાઓએ હાઈકોર્ટ સમક્ષ રિટ પિટિશનો દાખલ કરી હતી જે નામંજૂર કરવામાં આવી હતી. નારાજ થઈને, કરદાતાઓએ પ્રસ્તુત અપીલો દાખલ કરી છે.

અપીલો નામંજૂર કરતાં, કોર્ટે

ઠેરવ્યું: ૧. તારીખ ૧૭.૧૦.૧૯૯૬ના જાહેરનામાની અનુસૂચિ 3 માંની નોંધ (૧) સ્પષ્ટ કરે છે કે કરદાતાઓએ ડીએફએસસી ને ચોખાનો પુરવઠો પૂરો પાડતી વખતે પ્રાપ્તિ કિંમત મારફતે અન્ય બાબતોની સાથોસાથ ખરીદવેરો વસૂલ્યો હતો. કરદાતાઓએ ડીએફએસસી ને ચોખાનો પુરવઠો પૂરો પાડતી વખતે ખરીદવેરો વસૂલ્યો હોવાથી, તેઓએ તે સરકારી તિજોરીમાં જમા કરાવવો જરૂરી હતો અને તેમની પાસે ખરીદવેરો પોતાની પાસે રાખવા અને પોતાના ઉપયોગ માટે તેનો વિનિયોગ કરવા માટે કોઈ વાજબી કારણ હોઈ શકે નહીં. અપીલકર્તાઓ દ્વારા વસૂલવામાં આવેલા આવા ખરીદવેરાને પોતાની પાસે રાખવો એ અયોગ્ય સમૃદ્ધિ ગણાશે જે સ્વીકાર્ય નથી. જ્યારે કરની કાયદેસરતાને સફળતાપૂર્વક પડકારવામાં આવે ત્યારે પણ, તેની ગેરકાયદેસરતા હોવા છતાં, વેપારી/ઉત્પાદક દ્વારા સદર કર પોતાની પાસે રાખવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ હોઈ શકે નહીં. પ્રસ્તુત કેસની હકીકતો અને સંજોગોમાં, કોર્ટને એ બીજા મુદ્દામાં જવાની જરૂર નથી કે મુક્તિ પામેલા એકમોના કિસ્સામાં ડાંગરની ખરીદી પર ખરીદવેરો લાદી શકાયો હોત કે નહીં. સદર પ્રશ્ન યોગ્ય કેસમાં નક્કી કરવા માટે ખુલ્લો

રાખવામાં આવે છે. [ફકરા ૧૭, ૧૮, ૨૫, ૨૬] [૧૦૪૬–એચ; ૧૦૪૭–એ–બી; ૧૦૫૦–સી–ઈ]

*મફતલાલ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ લિ. અને અન્યો વિરુદ્ધ ભારત સંઘ અને અન્યો* (૧૯૯૭) ૫ એસ.સી.સી. ૫૩૬; *સહકારી ખાંડ ઉદ્યોગ મંડળ લિ. વિરુદ્ધ સીસીઈ એન્ડ કસ્ટમ્સ* (૨૦૦૫) ૩ એસ.સી.સી. ૭૩૮; *ઓરિએન્ટ પેપર મિલ્સ લિ. વિરુદ્ધ ઓરિસ્સા રાજ્ય અને અન્યો* એ.આઇ.આર. ૧૯૬૧ એસ.સી. ૧૪૩૮; *ગોડફ્રે ફિલિપ્સ ઈન્ડિયા લિ. અને અન્ય વિરુદ્ધ યુ.પી. રાજ્ય અને અન્યો* (૨૦૦૫) ૨ એસ.સી.સી. ૫૧૫ – પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

કેસ લો સંદર્ભ:

| | | |
|---|---|---|
| (૧૯૯૭) ૫ એસ.સી.સી. ૫૩૬ | ફકરા ૧૮, ૨૧ | આધાર રાખવામાં આવ્યો |
| (૨૦૦૫) ૩ એસ.સી.સી. ૭૩૮ | ફકરો ૧૯ | આધાર રાખવામાં આવ્યો |
| એ.આઇ.આર. ૧૯૬૧ એસ.સી. ૧૪૩૮ | ફકરા ૨૦, ૨૧ | આધાર રાખવામાં આવ્યો |
| (૨૦૦૫) ૨ એસ.સી.સી. ૫૧૫ | ફકરા ૨૨, ૨૫ | આધાર રાખવામાં આવ્યો |

સિવિલ અપીલ હકૂમત : સિવિલ અપીલ નં. ૮૨૩૬/૨૦૧૦.

સી.ડબલ્યુ.પી. નં. ૧૫૧૮૭/૨૦૦૬ માં ચંદીગઢ ખાતેની પંજાબ અને હરિયાણા હાઇકોર્ટના તારીખ ૧૪.૦૧.૨૦૦૯ ના ચુકાદા અને હુકમમાંથી.

સાથે

સી.એ. નં. ૮૨૩૭, ૮૨૩૮, ૮૨૩૯, ૮૨૪૦, ૮૨૪૧, ૮૨૪૨, ૮૨૫૩, ૮૨૪૪, ૮૨૪૫, ૮૨૪૬ અને ૮૨૪૭/૨૦૧૦.

અપીલકર્તા તરફે કવિન ગુલાટી, સુરેશ કુમાર યાદવ, રશ્મિ સિંહ, કમલેન્દ્ર મિશ્રા, યશ પાલ ધીંગરા.

સામાવાળા તરફે અનુપ જી. ચૌધરી, કમલ મોહન ગુપ્તા, ગૌરવ તેવતિયા.

કોર્ટનો ચુકાદો ન્યાયમૂર્તિ ડૉ. મુકુંદકમ શર્મા દ્વારા આપવામાં આવેલ.

**ન્યાયમૂર્તિ ડૉ. મુકુંદકમ શર્મા.** ૧. પરવાનગી આપવામાં આવે છે.

૨. આ તમામ અપીલોમાં સમાન મુદ્દાઓ ઉપસ્થિત કરવામાં આવ્યા હોવાથી અને તે તમામને આખરી સુનાવણી માટે એકસાથે હાથ ધરવામાં આવી હોવાથી, આ સામાન્ય ચુકાદા અને હુકમ દ્વારા તેનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

૩. આ અપીલોમાં વિચારણા માટે ઉપસ્થિત થતા પ્રશ્નો મુખ્યત્વે બે પ્રકારના છે. અમારી વિચારણા માટે ઉપસ્થિત થતો પ્રથમ મુદ્દો એ છે કે શું પ્રસ્તુત કેસની હકીકતો અને સંજોગોના પ્રકાશમાં અને હરિયાણા રાઇસ પ્રોક્યોરમેન્ટ લેવી ઓર્ડર, ૧૯૮૫ (જે હવે પછી "લેવી ઓર્ડર" તરીકે ઉલ્લેખિત છે) ના ખંડ ૨(૧) હેઠળ અનુસૂચિ ૩ ની નોંધ (૧) ની રચનાના સાચા અને યોગ્ય અર્થઘટન પરથી, અપીલકર્તાઓ/વેપારીઓએ સદર લેવી ઓર્ડર હેઠળ

નક્કી કરાયેલ લેવીની પ્રાપ્તિ કિંમતની સાથોસાથ સરકાર અથવા તેની એજન્સીઓ પાસેથી ડાંગર પર ખરીદવેરો વસૂલ્યો હતો કે કેમ અને જો તેમ હોય, તો આવી વસૂલાતની અસર શું થશે.

૪. અમારી વિચારણા માટે બીજો એક મુદ્દો ઉપસ્થિત થાય છે, એટલે કે, હરિયાણા જનરલ સેલ્સ ટેક્સ એક્ટ, ૧૯૭૩ (જે હવે પછી "સદર એક્ટ" તરીકે ઉલ્લેખિત છે) હેઠળ વિચારવામાં આવેલી યોજનાના પ્રકાશમાં અને વેચાણવેરાની ચુકવણીને સ્પષ્ટપણે બાકાત રાખવામાં આવી હોવાથી કોઈ વેચાણવેરો ચૂકવવામાં આવ્યો ન હતો તે બાબતને ધ્યાનમાં રાખીને, શું રાજ્ય અમુક રકમ ખરીદવેરા તરીકે વસૂલવા માટે સત્તા ધરાવે છે કે કેમ.

૫. અપીલકર્તા–કંપનીઓ ડાંગરની ખરીદી કરવાના અને તેમાંથી ચોખાનું ઉત્પાદન કરવાના વ્યવસાયમાં રોકાયેલી છે. કરદાતાઓ હરિયાણા જનરલ સેલ્સ ટેક્સ એક્ટ, ૧૯૭૩ (જે હવે પછી "સદર એક્ટ" તરીકે ઉલ્લેખિત છે) હેઠળ અને હરિયાણા વેલ્યુ એડેડ ટેક્સ એક્ટ, ૨૦૦૩ હેઠળ પણ નોંધાયેલા છે. કરદાતાઓને અપીલોની સાથે જોડવામાં આવેલા મુક્તિ પ્રમાણપત્ર હેઠળ તારીખ ૩.૧૦.૧૯૯૫ થી ૨.૧૦.૨૦૦૨ સુધી અમલમાં આવે તે રીતે સાત વર્ષના સમયગાળા માટે હરિયાણા સેલ્સ ટેક્સ રુલ્સ, ૧૯૭૫ (જે હવે પછી "સદર રુલ્સ" તરીકે ઉલ્લેખિત છે) ના રુલ ૨૮એ હેઠળ વેચાણવેરાની ચુકવણીમાંથી મુક્તિ આપવામાં આવી હતી. હરિયાણા સેલ્સ ટેક્સ રુલ્સ, ૧૯૭૫ હેઠળ

આપવામાં આવેલા આ મુક્તિ પ્રમાણપત્રની રૂએ, અપીલકર્તાઓને વેચાણવેરાની ચુકવણીમાંથી મુક્તિ આપવામાં આવી હતી.

૬. જોકે, તારીખ ૧૭.૧૦.૧૯૯૬ ના હરિયાણા સરકારના જાહેરનામાની નોંધ (૧), જે સદર રુલ્સની અનુસૂચિ ૩ ના ખંડ ૨(૧) માં સુધારા મારફતે સમાવિષ્ટ કરવામાં આવી હતી, તેની રૂએ અપીલકર્તાઓએ ડિસ્ટ્રિક્ટ ફૂડ એન્ડ સપ્લાયઝ કંટ્રોલર (જે હવે પછી "ડીએફએસસી" તરીકે ઉલ્લેખિત છે) ને ચોખાનો પુરવઠો પૂરો પાડતી વખતે ડીએફએસસી પાસેથી મળેલી કિંમત મારફતે અન્ય બાબતોની સાથોસાથ ખરીદવેરો વસૂલ્યો હતો. ઉપરોક્ત નોંધ (૧) કે જેની રૂએ આવો કર વસૂલવામાં આવ્યો હતો તે નીચે મુજબ વંચાય છે:–

> "નોંધ (૧): ચોખાના ઉપરોક્ત ભાવો ખરીદવેરા (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે) અને ડાંગરના મંડી ચાર્જ અને ડાંગર પેક કરવા માટે વપરાતી શણની બોરીઓના ઘસારા સહિતના પરંતુ ચોખાના એક્સ–મિલ તબક્કા પછીના શણની બોરીઓના ખર્ચ અને કરવેરા, જો કોઈ હોય તો, સિવાયના છૂટા અનાજના ચોખ્ખા દર માટેના છે."

૭. તેથી, અપીલકર્તાઓને વેચાણવેરાની ચુકવણીમાંથી મુક્તિ આપવામાં આવી હોવા છતાં, તેઓએ ડીએફએસસી પાસેથી મળેલી કિંમતના ભાગરૂપે ડીએફએસસી પાસેથી ડાંગર પર ખરીદવેરો વસૂલ્યો હોવાથી, સામાવાળાએ એવો બચાવ લીધો કે તેઓએ આ રીતે વસૂલવામાં આવેલ ખરીદવેરો કર તરીકે અથવા

વસૂલવામાં આવેલ કર તરીકેની રકમ તરીકે ચૂકવવો જરૂરી છે અને જે રકમ વસૂલવામાં આવી હોવાથી સરકારી તિજોરીમાં જમા કરાવવી જરૂરી હતી.

૮. જોકે, બીજી તરફ અપીલકર્તાઓની દલીલ એવી હતી કે અપીલકર્તાઓને વેચાણવેરા તેમજ ખરીદવેરા બંનેની ચુકવણીમાંથી મુક્તિ આપવામાં આવી હતી, જે બાબત સદર એક્ટની કલમ ૧૩–બી અને સદર રુલ્સના રુલ ૨૮એ, પેટા–રુલ ૨(કે) ના સુમેળભર્યા વાંચનથી સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ થશે.

સદર એક્ટની કલમ ૧૩–બી નીચે મુજબ વંચાય છે:–

> *"ઉદ્યોગોના અમુક વર્ગને મુક્તિ આપવાની સત્તા–રાજ્ય સરકારને, જો ખાતરી થાય કે રાજ્યના ઔદ્યોગિક વિકાસના હિતમાં તેમ કરવું જરૂરી અથવા ઇષ્ટ છે, તો તે નિર્ધારિત કરવામાં આવે તેવા સમયગાળા માટે અને તેવી શરતોને આધીન રહીને, ઉદ્યોગોના આવા વર્ગને વેચાણવેરાની ચુકવણીમાંથી મુક્તિ આપી શકશે."*

રુલ ૨૮–એ (૨કે) નીચે મુજબ વંચાય છે:–

> *પેટા–રુલ ૨(કે) – "મુક્તિ પ્રમાણપત્ર એટલે પાત્રતા પ્રમાણપત્ર ધરાવતા પાત્ર ઔદ્યોગિક એકમને જિલ્લાના નાયબ આબકારી અને કરવેરા કમિશનર દ્વારા ફોર્મ એસ.ટી.–૭૩ માં આપવામાં આવેલું પ્રમાણપત્ર જે*

*એકમને, યથાપ્રસંગ, વેચાણ અથવા ખરીદવેરા અથવા બંનેની ચુકવણીમાંથી મુક્તિનો લાભ મેળવવા હક્કદાર બનાવે છે."*

૯. અપીલકર્તાઓનો કેસ એવો છે કે તારીખ ૦૮.૦૯.૧૯૮૮ ના રોજ દાખલ કરવામાં આવેલી સદર એક્ટની મૂળ કલમ ૧૩–બી અને સદર રુલ્સના રુલ ૨૮એ(૨કે) વચ્ચે તફાવત હોવાથી, પાછળથી "વેચાણ" શબ્દ રદ કરીને કલમ ૧૩–બી માં સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો અને પરિણામે નવી કલમ નીચે મુજબ વંચાય છે:–

*"ઉદ્યોગોના અમુક વર્ગને મુક્તિ આપવાની સત્તા–રાજ્ય સરકારને, જો ખાતરી થાય કે રાજ્યના ઔદ્યોગિક વિકાસના હિતમાં તેમ કરવું જરૂરી અથવા ઈષ્ટ છે, તો તે નિર્ધારિત કરવામાં આવે તેવા સમયગાળા માટે અને તેવી શરતોને આધીન રહીને, ઉદ્યોગોના આવા વર્ગને કરની ચુકવણીમાંથી મુક્તિ આપી શકશે."*

૧૦. સદર સુધારા પર આધાર રાખીને, અપીલકર્તાઓ તરફે હાજર રહેલા વિદ્વાન કાઉન્સેલે રજૂઆત કરી હતી કે "વેચાણવેરા" શબ્દોને બદલે "કર" શબ્દનો ઉપયોગ કરીને, ધારાસભાનો ઈરાદો એવું જાહેર કરવાનો હતો કે મુક્તિ વેચાણ તેમજ ખરીદવેરા બંને પર ઉપલબ્ધ હતી.

૧૧. એ નોંધવું રસપ્રદ છે કે જ્યારે સદર એક્ટ અને સદર રુલ્સમાં આ રીતે સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે ધારાકીય ચૂકના કારણે, મુક્તિ આપવા

સંબંધિત વૈધાનિક ફોર્મ એસટી–૭૨ અને એસટી–૭૩ યથાવત્ રહ્યા હતા. અપીલકર્તાઓને ફોર્મ એસટી–૭૨ માં ૯ વર્ષના સમયગાળા માટે અને કુલ ૪૧.૯૫ લાખ સુધીના લાભ માટે પાત્રતા આપવામાં આવી હતી.

૧૨. આકારણી સત્તાધિકારી દ્વારા વર્ષ ૧૯૯૬–૯૭ માટેની આકારણી પૂર્ણ કરવામાં આવી હતી. તેમ કરતી વખતે, કોઈ ખરીદવેરો લાદવામાં આવ્યો ન હતો પરંતુ આકારણી હુકમમાં એવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે સરકાર પાસેથી મળેલી ચોખાની ચુકવણીમાં ખરીદવેરાનો સમાવેશ થતો હોવાથી જે કરદાતાઓ દ્વારા મેળવવામાં આવ્યો હતો પરંતુ જમા કરાવવામાં આવ્યો ન હતો, તેથી કરદાતાઓ દ્વારા તે જમા કરાવવો જોઈએ.

૧૩. ઉપરોક્ત આકારણીના હુકમથી નારાજ થઈને, પ્રથમ અપીલ દાખલ કરવામાં આવી હતી જે એવું ઠેરવીને નામંજૂર કરવામાં આવી હતી કે વિભાગ દ્વારા જે રકમ વસૂલવાની માગણી કરવામાં આવી છે તે ખરીદવેરા તરીકે લાદવામાં આવી નથી, પરંતુ કરદાતાઓએ ખરીદવેરા સહિતની ચોખાની કિંમત મેળવી હોવાથી સદર રકમ વસૂલવામાં આવી રહી છે.

૧૪. કરદાતાઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી વધુ અપીલ પર, હરિયાણા ટેક્સ ટ્રિબ્યુનલે એવું ઠેરવીને અપીલો નામંજૂર કરી હતી કે મુક્તિ પ્રમાણપત્ર માત્ર વેચાણવેરા માટે જ હોવાથી અને તેમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો ન હોવાથી, ખરીદવેરો ચૂકવવાની જવાબદારી ઉપસ્થિત થશે અને ચાલુ રહેશે. અપીલકર્તાઓએ ડીએફએસસી પાસેથી ખરીદવેરા તરીકે જે રકમ મેળવી હતી તે

પરત કરવી જોઈએ તેવું ઠેરવતી વખતે, ટ્રિબ્યુનલે એક અવલોકન પણ કર્યું હતું અને સરકારને તેની સાર્વભૌમ સત્તાનો ઉપયોગ કરીને તેમને રાહત પૂરી પાડવા વિનંતી મોકલી હતી. જોકે, સરકાર દ્વારા સદર વિનંતીનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો ન હતો.

૧૫. ઉપરોક્ત હુકમથી નારાજ થઈને, અપીલકર્તાઓએ હાઇકોર્ટમાં રિટ પિટિશનો દાખલ કરી હતી, જે વાદગ્રસ્ત ચુકાદા અને હુકમ હેઠળ નામંજૂર કરવામાં આવી હતી, જેમાંથી પ્રસ્તુત અપીલો ઉપસ્થિત થાય છે.

૧૬. ઉપરોક્ત હકીકતો સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે આકારણી અધિકારી તેમજ પ્રથમ અપીલ સત્તાધિકારીએ ખરીદવેરો ચૂકવવાની અપીલકર્તાની જવાબદારીનો નિર્ણય કર્યો ન હતો, પરંતુ એવું ઠેરવ્યું હતું કે સરકાર પાસેથી મળેલી ચોખાની કિંમતની ચુકવણીમાં ખરીદવેરાનો સમાવેશ થતો હોવાથી, તે સરકારી તિજોરીમાં જમા કરાવવો જરૂરી હતો. તેથી, અપીલકર્તાઓ દ્વારા રકમ જમા કરાવવામાં આવી ન હોવાથી, આકારણી સત્તાવાળાઓ દ્વારા તે વસૂલ કરી શકાતી હતી. જોકે, ટ્રિબ્યુનલે ઠેરવ્યું હતું કે મુક્તિ પ્રમાણપત્ર માત્ર વેચાણવેરા માટે જ હોવાથી અને તેમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો ન હોવાથી, ખરીદવેરો ચૂકવવાની જવાબદારી ચાલુ રહેશે. તદુપરાંત, હાઇકોર્ટે ઠેરવ્યું હતું કે અપીલકર્તાઓને કોઈપણ સમયે ખરીદવેરાની ચુકવણીમાંથી કોઈ મુક્તિ આપવામાં આવી ન હોવાથી અપીલકર્તાઓ ખરીદવેરો ચૂકવવા જવાબદાર હતા.

૧૭. અમે તારીખ ૧૭.૧૦.૧૯૯૬ ના જાહેરનામા સાથે જોડાયેલી ઉપરોક્ત નોંધનો અગાઉ સંદર્ભ આપી ચૂક્યા છીએ. ઉપરોક્ત નોંધ એ બાબતે કોઈ શંકાને અવકાશ રહેવા દેતી નથી કે કરદાતાઓએ, ડીએફએસસી ને ચોખાનો પુરવઠો પૂરો પાડતી વખતે, પ્રાપ્તિ કિંમત મારફતે અન્ય બાબતોની સાથોસાથ ખરીદવેરો વસૂલ્યો હતો.

૧૮. તેઓએ ખરીદવેરો વસૂલ્યો હોવાથી, તેઓએ તે સરકારી તિજોરીમાં જમા કરાવવો જરૂરી હતો અને તેમની પાસે ખરીદવેરો પોતાની પાસે રાખવા અને પોતાના ઉપયોગ માટે તેનો વિનિયોગ કરવા માટે કોઈ વાજબી કારણ હોઈ શકે નહીં. અપીલકર્તા દ્વારા વસૂલવામાં આવેલા આવા ખરીદવેરાને પોતાની પાસે રાખવો એ અયોગ્ય સમૃદ્ધિ બને છે જે (૧૯૯૭) ૫ એસ.સી.સી. ૫૩૬ માં રિપોર્ટ થયેલા *મફતલાલ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ લિ. અને અન્યો વિરુદ્ધ ભારત સંઘ અને અન્યો* ના કેસમાં આ કોર્ટની બંધારણીય બેન્ચ દ્વારા પ્રસ્થાપિત કરવામાં આવેલા કાયદાને ધ્યાનમાં લેતાં સ્વીકાર્ય નથી.

આ કોર્ટે સદર કેસમાં નીચે મુજબ ઠેરવેલ કે:–

> "૨૫૪.....આબકારી અધિકારી કાયદા દ્વારા જે પરવાનગી આપવામાં આવી હોય તેનાથી વધુ કર લાદી શકે નહીં. જો કરની વસૂલાત કાયદાથી વધારે હોય, તો રાજ્ય દ્વારા તેને પોતાની પાસે રાખવું એ કાયદા દ્વારા બિનઅધિકૃત છે. જે પોતાની પાસે રાખવામાં આવી રહ્યું છે તે કર લાદતી કલમના અમલીકરણમાં નથી પરંતુ બીજું કંઈક છે. આવો

ગેરકાયદેસર રીતે વસૂલવામાં આવેલો કર રાજ્યની મિલકત નથી અને તે રાજ્યની નિકાલ કરવાની સત્તાની અંદર નથી....."

૧૯. (૨૦૦૫) ૩ એસ.સી.સી. ૭૩૮ ખાતે રિપોર્ટ થયેલા *સહકારી ખાંડ ઉદ્યોગ મંડળ લિ. વિરુદ્ધ સીસીઈ એન્ડ કસ્ટમ્સ* માં, આ કોર્ટે (પૃષ્ઠ ૭૪૮ ખાતે) અયોગ્ય સમૃદ્ધિના પાસાને નીચે મુજબ વિસ્તૃત રીતે સમજાવ્યું હતું:

"૩૧. સરળ શબ્દોમાં કહીએ તો, "અયોગ્ય સમૃદ્ધિ" એટલે કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા લાભ પોતાની પાસે રાખવો જે અયોગ્ય અથવા અન્યાયી હોય. "અયોગ્ય સમૃદ્ધિ" ત્યારે બને છે જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ નાણાં અથવા લાભો પોતાની પાસે રાખે છે જે ન્યાય, સમાનતા અને શુદ્ધ અંતઃકરણ મુજબ અન્ય કોઈની માલિકીના હોય.

૩૨. તેથી, "અયોગ્ય સમૃદ્ધિ" નો સિદ્ધાંત એ છે કે કોઈપણ વ્યક્તિને અન્યના ભોગે અન્યાયી રીતે સમૃદ્ધ થવાની પરવાનગી આપી શકાય નહીં. "અયોગ્ય સમૃદ્ધિ" ના સિદ્ધાંત હેઠળ વસૂલાતનો હક્ક ત્યાં ઉપસ્થિત થાય છે જ્યાં લાભ પોતાની પાસે રાખવો એ ન્યાયથી વિપરીત અથવા સમાનતાની વિરુદ્ધ ગણવામાં આવે છે....

.....૩૪. ફિબ્રોસા વિરુદ્ધ ફેરબેર્ન ના અગ્રણી કેસમાં, લોર્ડ રાઈટે આ સિદ્ધાંત નીચે મુજબ જણાવ્યો હતો: (ઓલ ઈ.આર. પૃષ્ઠ ૧૩૫ એચ)

"કાયદાની કોઈપણ સુસંસ્કૃત પ્રણાલી જેને અયોગ્ય સમૃદ્ધિ અથવા અયોગ્ય લાભ કહેવામાં આવે છે તેના કિસ્સાઓ માટે ઉપાયો પૂરા પાડવા બંધાયેલી છે, એટલે કે, કોઈ માણસને અન્યના નાણાં, અથવા અન્ય પાસેથી મેળવેલો કોઈ લાભ પોતાની પાસે રાખતો અટકાવવા માટે કે જે તેણે પોતાની પાસે રાખવો તે અંતઃકરણની વિરુદ્ધ હોય. અંગ્રેજી કાયદામાં આવા ઉપાયો કરાર અથવા અપકૃત્યમાંના ઉપાયોથી મૂળભૂત રીતે ભિન્ન છે, અને હવે કોમન લો ની ત્રીજી શ્રેણીમાં આવતા હોવાનું માન્ય રાખવામાં આવ્યું છે જેને અર્ધ–કરાર અથવા પુનઃસ્થાપન કહેવામાં આવે છે."

*ઉપરોક્ત સિદ્ધાંત ભારતમાં સ્વીકારવામાં આવ્યો છે. આ કોર્ટે અનેક કેસોમાં અયોગ્ય સમૃદ્ધિનો સિદ્ધાંત લાગુ કર્યો છે."*

૨૦. એ.આઇ.આર. ૧૯૬૧ એસ.સી. ૧૪૩૮ ખાતે રિપોર્ટ થયેલા *ઓરિએન્ટ પેપર મિલ્સ લિ. વિરુદ્ધ ઓરિસ્સા રાજ્ય અને અન્યો* માં, આ કોર્ટે વેપારીને રિફંડ મંજૂર કર્યું ન હતું કારણ કે તેણે અગાઉથી જ ખરીદનાર પર તેનો બોજો પસાર કરી દીધો હતો. એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે ધારાસભા માટે એવી જોગવાઈ કરવાનું ખુલ્લું હતું કે વ્યક્તિઓ દ્વારા ચૂકવવામાં આવેલી ગેરકાયદેસર કરની રકમનો દાવો માત્ર તેમના દ્વારા જ કરી શકાય અને વેપારી દ્વારા નહીં અને રિફંડ મેળવવાના વેપારીના હક્ક પર આવું નિયંત્રણ જાહેર જનતાના હિતમાં કાયદેસર રીતે લાદી શકાય છે.

૨૧. *ઓરિએન્ટ પેપર મિલ્સ લિ.* (ઉપર મુજબ) માં પ્રસ્થાપિત કરવામાં આવેલા કાયદાને આ કોર્ટ દ્વારા *મફતલાલ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ લિ.* (ઉપર મુજબ) માં અનુમોદન સાથે ટાંકવામાં આવ્યો હતો, અને સદર ચુકાદાનો સુસંગત ભાગ ઉપર ટાંકવામાં આવ્યો છે.

૨૨. (૨૦૦૫) ૨ એસ.સી.સી. ૫૧૫ ખાતે રિપોર્ટ થયેલા *ગોડફ્રે ફિલિપ્સ ઈન્ડિયા લિ. અને અન્ય વિરુદ્ધ યુ.પી. રાજ્ય અને અન્યો* માં બંધારણીય બેન્ચના ચુકાદાનો પણ સંદર્ભ લઈ શકાય. તે કેસમાં, ઉત્તર પ્રદેશ ટેક્સ ઓન લક્ઝરીઝ એક્ટ, ૧૯૯૫ તેમજ અન્ય રાજ્ય અધિનિયમોની બંધારણીય કાયદેસરતાને અન્ય બાબતોની સાથોસાથ રાજ્ય ધારાસભાઓની ધારાકીય ક્ષમતાના કારણોસર પડકારવામાં આવી હતી. કોર્ટે પિટિશન મંજૂર કરી હતી અને ઠેરવેલ કે રાજ્ય ધારાસભાઓ તમાકુ અને તમાકુની બનાવટો પર લક્ઝરી ટેક્સ લાદવા માટે સક્ષમ ન હતી અને સદર અધિનિયમોને સત્તા બહારના અને ગેરબંધારણીય જાહેર કરવામાં આવ્યા હતા. જોકે, વચગાળાના સમયગાળામાં, અપીલકર્તાઓ દ્વારા ગ્રાહકો પાસેથી કર વસૂલવામાં આવ્યો હતો અને રાજ્ય સરકારોને ચૂકવવામાં પણ આવ્યો હતો. અમુક કિસ્સાઓમાં, અપીલકર્તાઓ દ્વારા આ કોર્ટ પાસેથી કરની વસૂલાત સામે વચગાળાની રાહત મેળવવામાં આવી હતી અને રાજ્ય સરકારો દ્વારા આક્ષેપ કરવામાં આવ્યા મુજબ, અપીલકર્તાઓએ વપરાશકર્તાઓ/ગ્રાહકો પાસેથી કર વસૂલવાનું ચાલુ રાખ્યું હતું. કોર્ટે ઠેરવેલ કે:

"રાજ્ય સરકારો વતી એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે લક્ઝરી ટેક્સની વસૂલાત સામે આ કોર્ટ પાસેથી વચગાળાના હુકમો મેળવ્યા પછી, અપીલકર્તાઓએ વપરાશકર્તાઓ/ગ્રાહકો પાસેથી આવો કર વસૂલવાનું ચાલુ રાખ્યું હતું. એવો આક્ષેપ છે કે તેઓએ સંબંધિત રાજ્ય સરકારોને આવો કર ચૂકવ્યો ન હતો. તેથી, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જો અપીલકર્તાઓને ગ્રાહકો પાસેથી લક્ઝરી ટેક્સ પેટે તેમના દ્વારા વસૂલવામાં આવેલી રકમ પોતાની પાસે રાખવાની પરવાનગી આપવામાં આવે, તો તે તેમના દ્વારા 'અયોગ્ય સમૃદ્ધિ' બનશે.

*અમારા મતે, આ રજૂઆત સુસ્થાપિત છે અને માન્ય રાખવાને પાત્ર છે. જો અપીલકર્તાઓએ આ કોર્ટ પાસેથી વચગાળાના હુકમો મેળવ્યા પછી વપરાશકર્તાઓ/ગ્રાહકો પાસેથી લક્ઝરી ટેક્સ પેટે કોઈપણ રકમ વસૂલી હોય, તો તેઓ સદર રકમ સંબંધિત રાજ્ય સરકારોને ચૂકવશે."*

૨૩. અપીલકર્તાઓ તરફે હાજર રહેલા વિદ્વાન કાઉન્સેલ એ સ્થિતિ અંગે વિવાદ કરશે નહીં કે ડીએફએસસી દ્વારા તેમને કરવામાં આવેલી ચુકવણીમાં ખરીદવેરાના તત્વનો પણ સમાવેશ થતો હતો. તે સ્થિતિ હોવાથી અને તેઓએ ખરીદનાર પાસેથી ડાંગર પર ખરીદવેરો વસૂલ્યો હોવાથી, તે સરકારી તિજોરીમાં જવો જોઈએ. જોકે, જો આવો કર ખરીદનાર પાસેથી વસૂલ્યા પછી કાયદેસર રીતે ચૂકવવાપાત્ર ન હોવાનું જણાયું હોય, તો તે કાં તો જે ખરીદનાર પાસેથી વસૂલવામાં આવ્યો હતો તેને પરત જવો જોઈએ અથવા રાજ્યની તિજોરીમાં જમા

કરાવવો જોઈએ અને વેપારી તેને પોતાની પાસે રાખી શકે નહીં કારણ કે અન્યથા તે અયોગ્ય સમૃદ્ધિ ગણાશે જે કાયદેસર રીતે અસ્વીકાર્ય છે.

૨૪. પ્રસ્તુત કેસમાં, અપીલકર્તાઓ દ્વારા ઉપરોક્ત ખરીદવેરો વસૂલવામાં આવ્યો હોવાથી, હુકમોની શરતો મુજબ તે હવે રાજ્યની તિજોરીમાં પરત ચૂકવવો જરૂરી છે.

૨૫. અમે એવું ઠેરવ્યું હોવાથી કે અપીલકર્તાઓએ હવે તેમના દ્વારા વસૂલવામાં આવેલ ખરીદવેરાનું તત્વ સામાવાળાને પરત ચૂકવવું જરૂરી છે, તેથી તમામ અપીલોનો માત્ર ઉપરોક્ત કારણોસર જ નિકાલ કરી શકાય તેમ છે. અમે *ગોડફ્રે ફિલિપ્સ ઈન્ડિયા લિ.* (ઉપર મુજબ) માંના ચુકાદા પરથી જોયું છે કે જ્યારે કરની કાયદેસરતાને સફળતાપૂર્વક પડકારવામાં આવે ત્યારે પણ, તેની ગેરકાયદેસરતા હોવા છતાં, વેપારી/ઉત્પાદક દ્વારા સદર કર પોતાની પાસે રાખવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ હોઈ શકે નહીં. પ્રસ્તુત કિસ્સામાં, અપીલકર્તાઓની પોતાની કબૂલાત પરથી એ નિઃશંક અને સ્પષ્ટ છે કે પ્રાપ્તિ કિંમતમાં ખરીદવેરાના તત્વનો સમાવેશ થતો હતો. ખરીદવેરાની વસૂલાત સંબંધિત કોઈ મુદ્દો હોઈ શકે છે તે બાબત કોઈપણ રીતે એ તારણને અસર કરતી નથી કે અપીલકર્તાઓ, કે જેઓ અયોગ્ય રીતે સમૃદ્ધ થયા છે, તેઓએ ખરીદવેરાનું તત્વ રાજ્ય પાસે જમા કરાવવું જ જોઈએ.

૨૬. તેથી, પ્રસ્તુત કેસની હકીકતો અને સંજોગોમાં, અમારે એ બીજા મુદ્દામાં જવાની જરૂર નથી કે મુક્તિ પામેલા એકમોના કિસ્સામાં ડાંગરની ખરીદી

પર ખરીદવેરો લાદી શકાયો હોત કે નહીં. અમે તે પ્રશ્ન યોગ્ય કેસમાં નક્કી કરવા માટે ખુલ્લો રાખીએ છીએ.

૨૭. પ્રસ્તુત અપીલો નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

ડી.જી. અપીલો નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

***This judgment has been translated using an AI-assisted translation tool.***

==========

**અસ્વીકરણ:** સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

**DISCLAIMER:** The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.